

Sint Ambrosius, werkelijkheid en sage

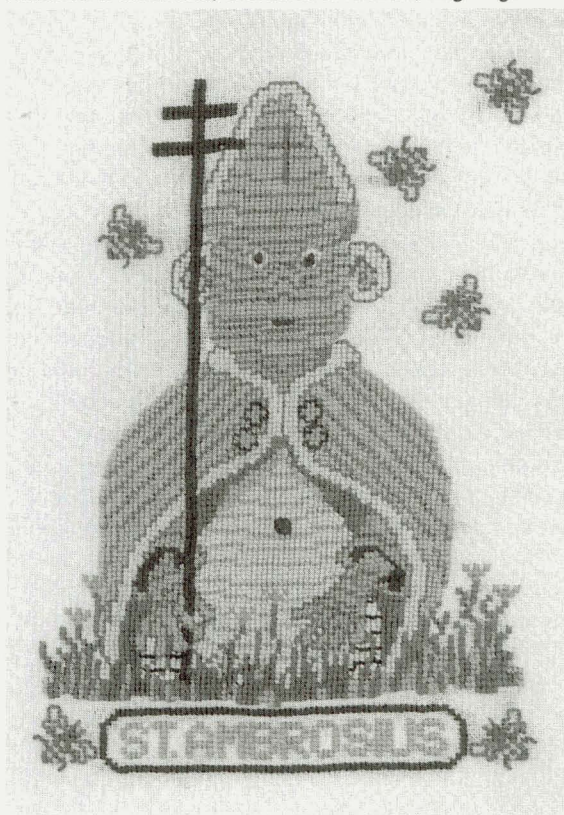
H. Oude Essink, Maurik

Wij schrijven het jaar 374. In Milaan, toen al Italië's tweede grote stad en residentie van de Romeinse keizers van het Westrijk, kwam bisschop Auxentius te overlijden, een fel aanhanger van de leer van het Arianisme, dat het toen nog zo jonge christendom verscheurde. Volgens Arius zou Christus, de zoon van God, zelf niet goddelijk zijn, maar geschapen en veranderlijk, niet aan Zijn Vader gelijk. De gevolgen van deze stelling laten zich raden: de tegenstellingen liepen dwars door alle maatschappelijke geledingen heen en verscheurden oost en west, bisschoppen, gelovigen en wereldlijke bestuurders. De keizers hingen het Arianisme aan en lieden uit hun onmiddellijke omgeving deden er goed aan zich bij hen aan te sluiten op straffe van verbanning of nog erger. De opvolging van bisschop Auxentius in Milaan leidde, zoals te verwachten was, tot heftige uitbarstingen tussen voor- en tegenstanders, de Arianen en de Orthodoxen, die te vuur en te zwaard ieder een nieuwe bisschop van hun eigen zienswijze wilden. Men kwam er niet uit en besloot uiteindelijk de bemiddeling in te roepen van de Romeinse stadhouder ter plaatse, Ambrosius, 'de Onsterfelijke', die sinds 370 met de rang van Consul het Noorditaliaanse district bestuurd met wijsheid en gezag. Hij was een vooraanstaande Romein, geboren rond 340 (of was het 333?) in Trier, waar zijn vader de hoge rang van generaal van de keizerlijke troepen bekleedde. Na de vroegtijdige dood van zijn vader had zijn moeder hem meegenomen naar Rome waar hij een opleiding kreeg vooral in de welsprekendheid. Zijn aanleg was groot en de politieke carrière, die hij beoogde, bracht hem snel naar de top. De consul ging in op het verzoek tot bemiddeling en hoorde de uitzichtsloze discussies van de twistende partijen aan. Tot tijdens een fel debat een jongetje, dat aan de hand van zijn vader was meegekomen, luidkeels riep: 'Maak Ambrosius bisschop!' Grote stilte; het leek alsof Salomon zelf gesproken had; de partijen waren het eens en benoemden Ambrosius die zich fel verzette maar uiteindelijk moest instemmen. In dezelfde week nog werd Ambrosius gedoopt tot priester en tot bisschop gewijd op 7 december 374. Als de wiedeweerga legde hij zich toe op de studie van de

theologie. Hij gaf zijn bezittingen aan de armen en leidde sindsdien een sober bestaan. Als zielzorger, predikant en schrijver over allerlei theologische onderwerpen kreeg Ambrosius snel grote vermaandheid; van verre kwam men naar hem luisteren en overal las men zijn geschriften. Als vooraanstaand Romein en goed bestuurder genoot hij ook het vertrouwen van met name de keizers, wier raadsman hij bleef. Het Arianisme bestreed hij met krachtige argumenten; bij zijn dood op 4 april 397 was de leer naar het tweede plan geschoven. Van enorme betekenis zal naderhand zijn invloed op de toen nog jonge en ambitieuze Augustinus blijken. Deze begaafde telg uit Carthago (N. Afrika) werd in 384 (hij was toen 30) benoemd tot professor in de welsprekendheid in Milaan. Hij probeerde bij bisschop Ambrosius in het gevlj te komen, hetgeen hem eigenlijk niet lukte. Augustinus

323

Ambrosius in kruissteken, door mevr. C. van Dam, Wageningen

luisterde graag en vaak naar de preken van de vermaarde bisschop waarover hij later zal schrijven: 'Ik hing in gespannen aandacht aan zijn lippen en genoot van de lieflijkheid van zijn woorden.' In 387 werd Augustinus door Ambrosius gedoopt. Later zal Augustinus, zelf bisschop, Ambrosius verre in vermaardheid en invloed als kerkvader en schrijver overtreffen. Gerechtaardigd lijkt daarom de vraag waarom de bijen wél neerstreken op de lippen van Sint Ambrosius en niet op die van Augustinus; maar daar komen wij in ons volgende hoofdstukje op.

De sage

324

Om te kunnen begrijpen waarom een bijenzwerm neerstrijkt op de lippen van de zojuist geboren Ambrosius - nota bene in het generaalskwartier van de keizerlijke kazerne in Trier! - moeten wij teruggaan naar het geloof, de mythen en sagenwereld van onze verre voorvaderen, overgeleverd van stam op stam, van geslacht op geslacht, vanaf de oorsprong van de oeroude Indo-Europese mens. Geboorte, liefde, dood, vreugde en angst, het mysterie van het leven, het noodlot waar je geen greep op hebt en dat je maakt of breekt, schoonheid, warmte, zang en poëzie, alles wordt in die wereld vanuit goede en kwade machten ervaren en verklaard. 'Alles is vol goden', verzucht een oude Griekse wijsgeer en zo voelde hij het. Goden, schimmen van gestorvenen, elfen, nimfen en muzen, spelen hun rol. De bijen nemen in dit denken een veelomvattende plaats in. Zij zijn het die ons door Moeder Aarde worden gezonden uit hollen en spleten om ons deelgenoot te maken van Haar vruchtbaarheid. 'Bijen delen in de goddelijke geest en de hemelse bezieling' (Vergilius); zij zijn er de verdelers van. In de wereld van mythen en sagen heeft de bij in dit opzicht vele functies. Op Kreta, bakermat van een oeroude beschaving, wordt de bij vereerd als schenkster van de bezielende honing, die de goden voedt en de mens in vervoering brengt. De jonge Zeus wordt als baby verborgen gehouden voor zijn niets ontziende vader Kronos in een grot op Kreta; daar wordt hij gevoed en grootgebracht met de goddelijke honingspijs door twee nimfen; de ene heet Melissa, dat is honingbij, en beide zijn dochters van Melisseus, de bijen- of honingkoning. Ook de voedsters van de jonge Apollo, de orakelgod van Delphi, zijn bijen. In een aan Homerus toegeschreven lied heten zij: *'Drie ontzagwekkende zusters, met snelle vleugels, bestrooid met wit meel (dat is stuifmeel), huizend in een kloof, vliegend nu eens hier (heen) dan weer daar heen; zij doen zich te goed aan de honingraten; na het eten van de honing raken zij in vervoering en spreken*

de waarheid; blijft de zoete spijs hen ontzegd, dan zwermen zij onrustig dooreen en slaan de plank mis.' Ook de priesteres van Apollo, de Pythia, werd een bij genoemd. Honing geeft in deze denkwereld kracht en inspiratie aan goden, profeten, wijsgeren, dichters en redenaars. Aan de muzen, ook zij zijn bijen!, ontlenden zij het goddelijk inzicht en de dichterlijke inspiratie om dit inzicht aangrijpend en muzikaal te vertolken; als muzen zijn de bijen daarom ook de schenksters van zang en muziek. Een bij neerstrijkt op de lip van een dichter geeft aan, dat deze over een goddelijke inspiratie en over een uitzonderlijke muzikaliteit beschikt. Zieners en dichters worden door de goddelijke honingspijs tot hun verheven taak geroepen. Zo zijn niet alleen Zeus en Apollo door bijen met honing gevoed; dit viel ook te beurt aan dichters en schrijvers als Homerus, Pindarus, Sophocles (zelf een bij genoemd), Plato en Vergilius. Soms werden zij evenals Zeus en Apollo al vroeg tot deze taak geroepen. De Romeinse schrijver Cicero meldt dat bijen zich neerzetten op de lippen van Plato, toen deze als zuigeling sliep in zijn wieg. Wanneer wij nu kijken naar de historische Sint Ambrosius en de bewondering beseffen, die tijdgenoten en nageslacht gehad hebben voor deze geïnspireerde priester en zanger, is het begrijpelijk dat, de bijen evenals aan Plato, ook aan hem de honing van de goddelijke inspiratie kwamen aanreiken. Waarom aan hem wel en aan Augustinus niet, zo vroegen wij ons af. Wellicht heeft zijn naam daar toe bijgedragen. Ambrosius is de goddelijke honingspijs die de goden onstefelijkheid, bezieling en inspiratie geeft. Wat ook een belangrijke rol zal hebben gespeeld is het feit, dat Ambrosius ook een gewaardeerd componist was. In zijn kerk in Milaan werden door hem gecomponeerde hymnen gezongen, die van een uitzonderlijke schoonheid waren. Enkele hiervan zijn ons bewaard gebleven. Augustinus meldt ons dat hij zeer werd getroffen door het zingen van deze hymnen in de kerk van Milaan.

Het is opvallend dat het denken in mythen en sagen tot ver in de Christelijke tijd bleef voortbestaan. Wordt van onze eigen voorvaderen niet gezegd, dat zij in de Kerstnacht om twaalf uur hun stal met korven bezochten om te luisteren naar het gezang van hun bijen? Wanneer ik in de Imkersencyclopedie onder Sint Ambrosius als toelichting lees: 'Als klein kind zou, aldus de legende, een bijenzwerm op zijn gezicht zijn neergestreken om even later zonder hem te steken weer weg te vliegen', dan moet de conclusie zijn dat in onze tijd voor het denken in mythen en sagen zelfs geen begrip meer is overgebleven.

Jammer? Ik vind van wel.